

Немкович О. Б.,

ст. викл., пошуковець, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ГОСПОДАРСТВА НАСЕЛЕННЯ У СИСТЕМІ КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті обґрунтовується необхідність фінансової підтримки особистих селянських господарств, розглядаються проблеми забезпечення їх кредитними ресурсами та пропонуються шляхи активізації кредитування даного сектору економіки.

This article is grounded the necessity of financial support of private peasant economy and also considering the problems of insuring this economy with the credit resources. The ways of establishing credits of this sector of economy is offered here too.

Вступ. Трансформаційні процеси в аграрному секторі економіки супроводжується зміною суті і характеру суспільних відносин у сільському господарстві і соціальній сфері села. Комплексна незавершеність аграрної реформи призвела до зміни структури вітчизняних товаровиробників: в останні роки частка виробництва продукції в суспільному секторі зменшилась, натомість, основними виробниками сільгосппродукції стали особисті селянські господарства (ОСГ). Згідно зі статистичними даними, ефективність виробництва в них, на сьогодні, вища, ніж у великотоварних підприємствах. Проте роздрібненість цього сектора визначає технологічні та фінансові умови господарювання та обмежені його можливості. З огляду на це, особливої актуальності набувають питання фінансово-кредитного забезпечення діяльності ОСГ та розробка напрямків їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню проблем функціонування особистих селянських господарств приділяється значна увага в працях В. Гончаренко, В. С. Дієсперова, Ф. В. Зінов'єва, Ю. М. Лопатинського, П. Т. Саблука, Л. О. Шепотько, Б. В. Фурдаса та інших. Водночас, проведені наукові дослідження не дають відповіді на численні запитання, пов'язані з задоволенням потреби особистих селянських господарств у фінансових ресур-

сах, і є недостатніми для розв'язання зазначеної проблеми.

Постановка завдання. В процесі дослідження необхідно розглянути проблеми фінансово-кредитного забезпечення ОСГ, враховуючи специфіку їх діяльності, та розробити пропозиції щодо надходження кредитних ресурсів до даних суб'єктів ринку з метою підвищення ефективності їх господарювання.

Результати дослідження. Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [1].

Відносини, пов'язані з веденням особистого селянського господарства, регулюються Конституцією України, Земельним кодексом України, Цивільним кодексом України, Законом України "Про особисте селянське господарство", іншими законами України та нормативно-правовими актами.

Особисті селянські господарства в сучасних умовах господарювання виконують такі функції: вирішують проблему зайнятості на селі; забезпечують сільське населення додатковим доходом, продуктами харчування; дозволяють подолати дефіцит продовольства; поповнюють нестачу тих продуктів харчування, які неефективно виробляти у великих господарствах та які потребують великих затрат ручної праці тощо.

На сучасному етапі розвитку аграрних відносин для діяльності ОСГ характерне розширення площі земельних ділянок, збільшення обсягів виробництва продукції і питомої ваги доходів від ведення особистого господарства в загальній сумі доходів сільського населення, підвищення рівня товарності.

Нині особисті селянські господарства є одним із найбільш стабільних секторів економіки у сільському господарстві України, основним джерелом виробництва сільгосппродукції, прибутку сільських сімей, а також основним видом зайнятості сільського населення. За даними державного статистичного спостереження станом на 01 січня 2007 р. особисті селянські господарства характеризуються такими показниками (табл. 1).

У 2006 р. в Україні, налічувалось 4,8 млн. домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням "для ведення особистого селянського господарства". У територіальному роз-

різі найбільша їх кількість зареєстрована у Вінницькій (351,2 тис.), Львівській (310,6 тис.), Київській (273,9 тис.) та Івано-Франківській (273,2 тис.) областях.

Таблиця 1
Основні показники діяльності особистих
селянських господарств на 01.01.2007 р.

Показники	Значення показників
Загальна кількість господарств, тис.	4817,8
з них господарства, які:	
утримують худобу та птицю	3699,7
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	189,5
Площа земельних ділянок, тис. га	6700,5
у тому числі з цільовим призначенням:	
для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	869,7
для ведення особистого селянського господарства	3015,3
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2746,4
з них взятих в оренду	353,1
Чисельність худоби, тис. голів:	
великої рогатої худоби	3258,2
у т.ч. корів	2204,0
свиней	3790,5

На даному етапі ОСГ демонструють вищу ефективність господарювання, порівняно з сільськогосподарськими підприємствами. Так, питома вага господарств населення у виробництві валової продукції вітчизняного сільського господарства складає більш ніж 60% (рис. 1). Водночас, частка господарств населення в загальному обсязі валової продукції сільського господарства більша у західному регіоні, тобто у східній частині країни спостерігається вищий рівень усупільнення сільськогосподарського виробництва, тоді як в західній більш виражена його індивідуалізація [2, с. 146].

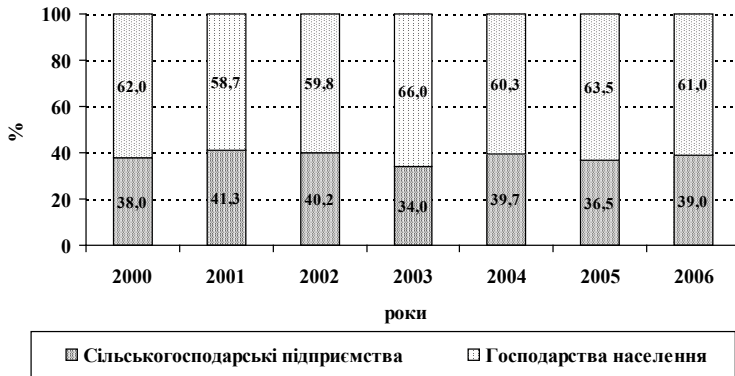

Рис. 1. Питома вага основних категорій господарств у виробництві валової продукції сільського господарства в 2000-2006 рр.

Джерело: [3, с. 47].

У середньому на одне домогосподарство у 2006 р. припадало трохи більше 1 гектара землі, з яких 0,63 гектара призначені для ведення особистого селянського господарства [3, с. 57]. ОСГ відіграють важливу роль у вирішенні продовольчої проблеми, залишаючись основними виробниками картоплі, овочів, плодів та ягід, тваринницької продукції.

Основними чинниками, що зумовили стабільність особистих селянських господарств та сприяли зростанню обсягів сільськогосподарської продукції, є: скорочення зайнятості на сільськогосподарських підприємствах та на підприємствах прилеглих міст, а відповідно, і зменшення доходів селян; передача значного обсягу земель у власність і користування громадянам; вища вмотивованість індивідуального виробництва; відсутність проблеми пошуку "стартового капіталу" та необхідності утримувати виробничу інфраструктуру; уникнення податкового тиску; менша залежність від подорожання енергоносіїв та пального, оскільки більшість технологічних процесів забезпечується за рахунок ручної праці; кращий догляд за тваринами тощо.

Водночас, на думку багатьох науковців, розширення виробництва ОСГ стало вимушеною реакцією селянства, яке втратило роботу і заробітки в сільськогосподарських підприємствах [4]. Масове розповсюдження одноосібного сільськогосподарського виробництва у вітчизняному пореформеному аграрному

секторі відповідає тезі синергетики про те, що руйнація систем вищого рівня призводить до домінування менш розвинених систем. Однак такий стан варто розглядати як проміжний етап трансформації [2, с. 115].

Можливості самостійного господарювання на дрібних земельних ділянках для більшості особистих селянських господарств обмежені, навіть з урахуванням посиленої мотивації їх власників. Це спричинено низьким рівнем наявності основних засобів у господарствах населення, які забезпечені здебільшого лише земельними та трудовими ресурсами; відсутністю малогабаритної сільськогосподарської техніки; недосконалістю системи постачання матеріально-технічних ресурсів; проблемами реалізації вирощеної продукції, своєчасності розрахунків тощо.

Вважаємо, що зазначені проблеми необхідно вирішувати у взаємозв'язку з питаннями достатнього фінансування виробництва господарств населення, що є однією з найбільш важливих умов для забезпечення їх ефективної практичної діяльності.

Дані суб'єкти господарювання працюють за рахунок ресурсів, які на сьогодні є недостатніми для самофінансування, а тому не можуть бути джерелом розвитку. Водночас, зважаючи на значний вклад ОСГ в забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції та добробуту селян, а також враховуючи, що господарства населення є потенційним резервом щодо розвитку фермерства, одним з пріоритетних завдань держави, аграрної науки є створення умов, які б забезпечили вільний доступ зазначених суб'єктів господарювання до кредитних ресурсів з метою підвищення ефективності їх виробництва.

Для цього необхідно створити систему кредитного забезпечення діяльності ОСГ, що передбачає розробку конкретних механізмів, які б сприяли формуванню фінансових ресурсів і джерел інвестування даних суб'єктів ринку.

Об'єктивні особливості діяльності ОСГ зумовлюють необхідність розробки специфічних підходів до формування фінансово-кредитної інфраструктури. Вони полягають у потребі створення та функціонування фінансово-кредитних інституцій, які б відрізнялися за функціями, схемами надання та повернення кредиту, підходами до співпраці з аграрними позичальниками, системою пільг, механізмами забезпечення тощо.

Щодо залучення банківських кредитів, то варто наголосити, що середні і дрібні сільгоспвиробники не мають необхідного доступу до кредитних ресурсів. Банківські умови для них переважно є неприйнятними. На жаль, питання кредитування ОСГ на сьогодні не є пріоритетним для українських банків.

Головними перешкодами у взаємовідносинах ОСГ та комерційних банків є: незначні розміри таких сільськогосподарських товаровиробників; обмежені можливості придбати кредитні ресурси за ринковою ціною; відсутність якісної техніки, яку можна надати у заставу; низький рівень поінформованості про ринок банківських послуг; значна віддаленість від банківських установ; складність процедури одержання кредиту; значні затрати на оцінку й супровід кредиту тощо.

Активізації взаємовідносин ОСГ з банківськими установами сприятиме зниження відсоткових ставок; поступки в оцінці застави; спрощена система документального оформлення кредиту; рівні можливості отримання кредиту для всіх категорій аграрних позичальників; часткова компенсація відсоткової ставки тощо.

Важливу роль у забезпечення ОСГ кредитними ресурсами мають відігравати кредитні спілки як альтернативний фінансовий механізм задоволення потреб малих товаровиробників. Зарубіжна практика свідчить, що кредитні спілки успішно функціонують в США, Канаді, Німеччині та інших країнах. Проте в Україні надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам через зазначені установи обмежено. Активному розвитку кредитних спілок перешкоджає відсутність у селян коштів для стартового капіталу; низька довіра селян до всього, що є колективним; недосконалість чинного законодавства, яке обмежує види діяльності кредитних спілок; високі відсоткові ставки тощо.

Можливості кредитних спілок можуть бути розширені за рахунок їх об'єднання в систему; надання права видачі кредитів юридичним особам; збільшення переліку фінансових послуг; підтримки місцевої і центральної влади тощо.

– Практика свідчить, що вирішити проблему кредитування ОСГ можливо шляхом створення кредитних кооперативів. Системи сільської кредитної кооперації займають важливе місце у кредитно-фінансових системах Німеччини, Франції, Нідерландів, Угорщини та інших розвинених країн. На жаль в Україні одержання кредитів особистими селянськими господарствами через систему кредитних кооперативів не набуло широкого розмаху.

– Ми погоджуємося з думкою В. Дієсперова, що в умовах обмежених ресурсів на селі доцільно створювати багатofункціональні кооперативи, які могли б одночасно надавати виробничі, обслуговуючі та фінансові послуги [4].

– Цікавою є ідея В. Гончаренко щодо створення європейської моделі фінансово-кредитного обслуговування села, яка

має будуватися за принципом "знизу-догори" і може складатися із трьох рівнів:

- перший рівень – кредитні спілки, що діють у районних центрах, і кредитні кооперативи, членами яких є підприємства АПК;

- другий рівень – місцеві (обласні) кооперативні банки, власниками і клієнтами яких є кредитні кооперативи та спілки;

- третій, національний, рівень – Центральний кооперативний банк – логічно завершує побудову кооперативної фінансової системи аграрного сектору, об'єднуючи обласні кооперативні банки та кредитні кооперативи і спілки, що працюють із аграрним сектором [5].

Вважаємо, що створення зазначеної моделі допомогло б у вирішенні проблеми фінансово-кредитного забезпечення сільгоспвиробників, в тому числі і особистих селянських господарств.

Розширення межі кредитування ОСГ можливе також за рахунок спеціалізованих кредитних фондів, метою діяльності яких є фінансування створення, ведення та розвитку особистих селянських господарств. Кредитування фондами сільських жителів здійснюється для придбання ними сільськогосподарської техніки, іншого обладнання та худоби та повинне бути прямим, адресним (цільовим), зворотним і здійснюватися у межах наявних кредитних ресурсів фонду, сформованих із місцевих бюджетів та інших джерел.

Ефективним інструментом підвищення доступності кредиту для ОСГ, на нашу думку, може стати заснування на базі поштових відділень зв'язку, що розташовані в сільській місцевості, так званих поштових ощадних кас. Зазначені інституції повинні виконувати два завдання: виплачувати селянам відсотки на свої заощадження і, водночас, надавати дешеві кредити дрібним виробникам сільськогосподарської продукції. Крім того, поштові ощадні каси можуть здійснювати й інші операції: надавати позики селянам на індивідуальне будівництво, підтримувати кредитні спілки тощо.

Для забезпечення ефективного функціонування поштових ощадних кас, на базі поштових відділень зв'язку повинні працювати професійно підготовлені до сільськогосподарського кредитування працівники, які повинні знати особливості аграрного виробництва, вміти оцінити кредитоспроможність позичальника, допомогти селянинові розрахувати свої сили щодо можливості погашення кредиту.

Таким чином, зазначені фінансові інституції сприятимуть у вирішенні проблеми фінансування ОСГ. Крім цього, якісний

поштовх у розвитку кредитування сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі і особистих селянських господарств, можуть здійснювати також інститути спільного інвестування, пайові і корпоративні інвестиційні компанії і фонди, венчурні фонди, недержавні пенсійні фонди тощо.

Водночас, вирішення проблеми кредитування ОСГ не можливе без належної державної фінансової підтримки. В цьому аспекті варто наголосити, що Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року, у пункті першому розділу IV, одним з основних напрямків розвитку системи кредитування аграрного сектору визначено розширення функцій Українського державного фонду підтримки фермерських господарств щодо кредитування особистих селянських господарств та їх об'єднань.

З метою підтримки кредитування ОСГ важливо здійснювати здешевлення кредитів для цієї категорії сільгоспвиробників. Для цього відповідним розпорядженням голів облдержадміністрацій створюються обласні комісії з організації пільгового кредитування підприємств агропромислового комплексу, які розподіляють ліміти коштів між адміністративними районами в залежності від кількості власників особистих селянських господарств та площ їх землекористування.

Компенсація надається на конкурсній основі власникам особистих селянських господарств, які залучили середньострокові кредити у поточному році, за умови, що сума відсотків за користування кредитом та за додатково укладеними договорами, предметом яких є надання банками послуг (розрахункове обслуговування кредиту, розгляд кредитного проекту, управління кредитом, консультаційні послуги), не перевищує у національній валюті 17% річних. Переваги на конкурсі мають власники особистих селянських господарств – здавачі виробленої ними сільськогосподарської продукції. Відповідальність за цільове використання коштів, одержаних з обласного бюджету на часткову компенсацію відсоткової ставки, несуть власники особистих селянських господарств.

На жаль, зазначена державна підтримка ОСГ на сьогодні є вкрай обмеженою. Водночас підкреслимо, що в умовах вступу до СОТ дрібне товарне виробництво є найуразливішим і для нього фінансова допомога держави є надзвичайно важливою.

Висновки. Враховуючи велику роль особистих селянських господарств на даному етапі розвитку сільськогосподарського виробництва, а також зважаючи на ситуацію, що сформувалася в приватному секторі аграрної економіки, вважаємо до-

цільним використовувати альтернативні фінансові механізми забезпечення особистих селянських господарств фінансово-кредитними ресурсами. Кредитування ОСГ повинно здійснюватися через систему фінансових інституцій, якими є: комерційні банки, кредитні спілки, багатофункціональні кредитні кооперативи, спеціалізовані кредитні фонди. Ефективному кредитному забезпеченню господарств населення може сприяти створення на базі поштових відділень зв'язку, що розташовані у сільській місцевості, поштових ощадних кас. Розвиток особистих селянських господарств потребує активної державної фінансової підтримки, яка нині практично відсутня.

Література

1. ЗУ "Про особисте селянське господарство" від 15.05.2003 р. №742-IV.
2. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.
3. Сільське господарство України 2006 р. Статистичний збірник. – Державний комітет статистики України, 2007.
4. В. Дієсперов. Чи стане селянин хазяїном на свої землі? // <http://komukr.kpu.net.ua/2005.04/2.htm>.
5. В. Гончаренко. Кредитна кооперація: будуємо нову фінансову інфраструктуру села. // <http://www.dt.ua/2000/2040/54301/>.